

Іван Боровець

СЛОВАЦЬКА ДЕРЖАВА 1939–1945 рр. У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті подано характеристику місця й ролі Словацької держави у міжнародних відносинах напередодні та під час Другої світової війни. Виокремлено чотири періоди у проведенні зовнішньої політики Словаччини, проаналізовано особливості словацько-німецьких відносин у кожному з періодів. Висвітлено двосторонні контакти Словацької держави із низкою європейських країн.

Ключові слова: *Словацька держава, дипломатичне визнання, міжнародні відносини, словацько-німецькі відносини, протекторат, двосторонні контакти.*

Народження Словацької держави відбулося в складних історичних умовах назрівання Другої світової війни. Окупація Чехії й Богемії німецькими військами 15 березня 1939 р. була ще не війною, але прологом до неї. Гітлер зухвало порушив умови Мюнхенського договору і вперше захопив територію з переважаючим ненімецьким населенням. Це показало й облудність фіурерових обіцянок, і крах ілюзій західних демократій на «умиротворення агресора», а головне — підтвердило, що воєнний конфлікт неминучий. Відносини між країнами ставали дедалі напруженішими, а у роки війни взагалі чітко диференціювалися за принципом «союзник-нейтральний-противник».

У такій ситуації проголошення незалежності Словаччини 14 березня 1939 р.¹ розглядалося демократичною міжнародною спільнотою виключно як частина гітлерівського плану ліквідації Чехословацької республіки. До уваги не бралися проблеми у чесько-словацьких відносинах, державотворчі прагнення словацької політичної еліти та інші внутрішні чинники. Тобто ставлення до щойно народженої держави визначали зовнішньополітичні умови, в яких її було створено.

Надалі Словацька держава, як така, що воювала на боці Німеччини, належала до категорії «противник» для істориків країн-учасниць антигітлерівської коаліції. Такий погляд є дещо спрощеним, адже детальніший розгляд і порівняльний аналіз місця й ролі Словаччини у міжнародних відносинах того часу дає можливість виділити кілька етапів у зовнішній політиці нової держави.

Перший період — з 14 березня до 1 вересня 1939 р. (від проголошення незалежності до початку Другої світової війни). Діяльність молодшої сло-

вацької дипломатії розпочалася нотою № 1/1939 від 14 березня 1939 р. 44 країнам, в якій міністр закордонних справ Ф. Дюрчанський повідомляв про утворення незалежної Словаччини і закликав їх визнати нову державу². Одні адресати відповіли негайно, інші — певний час вагалися або ж проігнорували послання. Загальна кількість держав, що де юре або де факто визнали Словацьку республіку, за різними джерелами коливається у межах 27–30 країн³.

Визначальним для подальшого розвитку Словаччини стало оформлення словацько-німецьких взаємовідносин. На переговорах 13–14 березня у Берліні словакам було наказано відразу після проголошення незалежності звернутися до Гітлера, щоб Райх узяв під охорону Словацьку державу⁴. Проте події розвивалися дещо інакше. Уранці 14 березня братиславська влада домовилась із керівництвом чехословацької армії щодо захисту словацької території від можливого вторгнення угорських військ⁵. Тому в Берлін повідомили, що «необхідність негайної допомоги є безпредметною», а словаки «спроможні гарантувати безпеку країни та кордонів»⁶. Того ж дня Дюрчанський надіслав телеграму, в якій не фігурувало прохання про охорону, а лише висловлювалося побажання, аби Німеччина підтвердила «довготривалу прихильність до словацької державності»⁷. У такий спосіб міністр закордонних справ намагався уникнути тісної залежності Словаччини від райху, сподіваючись отримати сприятливу стартову позицію держави при входженні у міжнародне співтовариство. Такий поворот не міг не дратувати Берлін і він відповів переконливим силовим аргументом. Так, 15 березня війська вермахту під час окупації Чехії й Моравії перетнули словацький кордон і зайняли територію на захід від Малих Карпат і правий берег середньої течії р. Ваг⁸. Немає сумніву в тому, що в разі подальшого опору німецьким вимогам наступним об'єктом окупації стала би Братислава та інші словацькі землі.

Як наслідок, переговори про укладення словацько-німецького договору відбувалися в напруженій атмосфері під сильним тиском з боку Німеччини. Не увінчалась успіхом спроба Дюрчанського змінити в тексті договору термін «охорона» на «гарантію»⁹, що залишало б йому певний простір у дипломатичних маневрах. 18 березня словацька делегація підписала Охоронний договір на 25 років, за яким Німеччина нормативно закріпила своє панівне становище у відносинах зі Словаччиною. У першій статті вказано: «Райх бере на себе охорону політичної незалежності і територіальної цілісності Словацької держави»¹⁰. Разом з тим, словацька влада в зовнішньополітичній та військовій сферах мала діяти в тісній згоді з німецьким урядом (ст. 3, 4). Західні словацькі райони формально залишилися під юрисдикцією братиславської влади, однак там надалі перебували німецькі війська, а сама територія отримала статус охоронної зони¹¹.

З огляду на подальші події можна стверджувати, що в Берліні не вважали обов'язком виконання положень угоди. Без відома словацької влади було організовано вивіз зброї, військових та інших стратегічних матеріалів із Західної Словаччини до окупованих чеських земель. Німецькі підрозділи самовільно зайняли військові заводи в Дубніці й Повазькій Бистриці, хоча ці міста не належали до охоронної зони¹².

Німеччина всупереч прийнятим зобов'язанням залишилася пасивною під час словацько-угорського конфлікту. 23 березня угорська армія перейшла східний кордон Словаччини і в трьох напрямках проникла вглиб її території на 15–20 км¹³. Характерно, що бойові дії розпочалися у день підписання німецькою стороною Охоронного договору, проте Берлін був схильний визнати угорські територіальні надбання. У цьому випадку Німеччина продемонструвала справжні наміри своєї політики, що полягали не у захисті цілісності Словаччини, а використанні словацько-угорських суперечностей задля посилення свого статусу «господаря» у Центрально-Східній Європі.

Словацькі протести виявилися безрезультатними, до того ж німецькі органи не дозволили використати військову техніку й спорядження із західних гарнізонів для бойових дій проти угорців. У такій ситуації військова перевага була однозначно на боці Угорщини, а словацька армія вела виключно оборонні бої. Трагічною сторінкою цієї «малої війни» стало угорське бомбардування 24 березня аеродрому в Спішській Новій Весі, під час якого загинуло 11 та поранено 28 осіб¹⁴. Зрештою, за посередництва Німеччини воєнні дії були припинені, але захоплені землі залишались у складі Угорщини, що 4 квітня було закріплено у словацько-угорському мирному договорі.

Отже, райх порушив перше положення Охоронного договору про захист територіальної цілісності Словаччини, тому за міжнародно-правовими нормами словацька влада могла його анулювати. Проте реальна міжнародна ситуація залишала її в німецькій сфері впливу.

Міжнародно-правове становище Словацької держави в цей час залишалося невизначеним. Навесні 1939 р. в європейських дипломатичних колах ходили чутки, що Гітлер планує обміняти словацьку територію на Данціг і «польський коридор»¹⁵. Згадки про Словаччину в промові фюрера від 28 квітня та міністра закордонних справ Польщі Ю. Бека від 5 травня 1939 р. підтверджують ці припущення¹⁶. 2 травня 1939 р. радник бюро МЗС Німеччини Клейст заявив про близьку ліквідацію самостійності Словаччини, що невдовзі буде передана Угорщині¹⁷.

Тож не дивно, що європейська дипломатія скептично ставилася до словацької незалежності. Англійський посол у Берліні А. Гендерсон уважав майбутнє Словацької держави безнадійним, тому що «німцям є важливішою дружба угорців»¹⁸ у справі антипольської кампанії. Позиція Великобританії

знайшла відображення у підготовленому її дипломатами Статуті Словаччини, згідно з яким вона вважалася лише номінально незалежною державою¹⁹. Британський уряд певний час вагався у питанні визнання нової держави, але зрештою прагматичні міркування взяли гору — 4 травня 1939 р. Дюрчанському було вручено ноту, в якій офіційно пропонувався П. Парес на посаду консула²⁰. Одночасно британський дипломат наголосив, що його уряд визнає Словаччину лише де факто.

Французький посол у Німеччині Кулондр у своєму донесенні в Париж зробив висновок, що проголошення самостійності Словаччини є частиною гітлерівського плану розчленування Чехословацької республіки²¹. Унаслідок цього оформлення двосторонніх відносин не відбулося, незважаючи на те, що у Братиславі продовжувало функціонувати французьке консульство. Проте 8 липня 1939 р. словацький уряд заявив, що ліквідує представництва тих держав, які до 15 липня офіційно не визнають Словаччину²². Цей демарш активізував Францію і 14 липня вона запросила в словацького МЗС *exequatur* для свого консула Мілона де Пейлона, що де факто означало визнання Францією Словацької держави²³.

Повністю проігнорували утворення нової держави дві найбільші країни — СРСР і США. 18 березня 1939 р. німецькому послу в Москві було вручено ноту, в якій вказувалося, що радянська влада «не може визнати приєднання Чехії та в тій чи іншій формі й Словаччини до німецької держави»²⁴. Радянська сторона проігнорувала ноту Дюрчанського. У донесенні наркома закордонних справ СРСР М. Литвинова Генеральному секретарю ЦК ВКП(б) Й. Сталіну від 23 березня зазначалося: «Уважаю листа залишити без відповіді»²⁵. Генсек схвалив його пропозицію і в Москві продовжувало функціонувати чехословацьке посольство, очолюване З. Фірлінгером.

Американський державний Департамент також не бачив різниці у новому статусі словацьких і чеських земель. У заяві держсекретаря США Уолеса йшлося про неправомірність військової окупації чехословацьких провінцій Богемії, Моравії й Словаччини, що фактично опинилися під контролем німецької адміністрації²⁶. Сполучені Штати були найбільш послідовними у політиці заперечення словацької державності. Це виявилось навіть у тому, що американська влада заборонила ввіз товарів з позначкою «зроблено в Словаччині», вимагаючи, щоб вся словацька продукція мала написи «зроблено в Німеччині»²⁷. Така позиція була одним з елементів загальної оцінки адміністрацією Ф. Рузвельта територіальних змін в Європі, спричинених гітлерівською агресією. Словацька дипломатія намагалася переломити ситуацію, але спроби налагодити контакти з американськими представниками через треті держави (Угорщину, Югославію) не дали позитивних результатів²⁸.

Спираючись на документи, можна стверджувати, що з літа 1939 р. німецька політика у «словацькому питанні» взяла курс на закріплення

встановленого березневими подіями статусу-кво. Гітлер категорично відкинув угорські претензії на територію Словаччини²⁹. Словацький посол у Берліні М. Чернак у своєму донесенні зазначав прихильне ставлення дипломатії райху та особисто Ріббентропа до словацької державності³⁰. У відповідь на запит Чернака, йому 7 червня повідомили про створення в найближчому майбутньому німецького посольства у Братиславі, яке очолить Г. Берnard³¹. Словакам пообіцяли передати в користування берлінське приміщення чехословацького посольства. Звичайно, це свідчило про довготривалі зовнішньополітичні перспективи, а тому Чернак логічно констатував: «Розмови з представниками найвпливовіших кіл німецької імперії залишають враження, що тут вболівають за нашу державну стабільність, яка має для них велике значення»³².

Позитивне ставлення Німеччини на той час зумовлювалось, швидше за все, бажанням використати Словаччину в запланованій агресії проти Польщі. Цим пояснюється і дозвіл Гітлера на формування за допомогою німецьких експертів словацьких збройних сил, але за умови, що словацька армія буде надавати всебічну допомогу вермахту у вирішенні військових та стратегічних завдань. 27 серпня німецькі підрозділи, під приводом захисту словацької території, вступили у Північну Словаччину й почали розгортатися у бойові порядки для нападу на Польщу. Словацька влада змушена була погодитися з цим і наступного дня оприлюднила відозву до населення, в якій закликала допомагати «дружньому німецькому війську»³³.

1 вересня 1939 р. словацькі частини в другому ешелоні військ вермахту вступили на польську територію. Цікаво, що Словацька держава до середини вересня залишалася єдиним співучасником німецької агресії, отже, її можна вважати країною, що розв'язала Другу світову війну.

Ці події ознаменували початок другого періоду в зовнішній політиці Словаччини, що тривав з 1 вересня 1939 р. до кінця липня 1940 р. Воєнна кампанія проти Польщі мала суперечливі наслідки для Словацької держави. З погляду актуальної міжнародної ситуації вони несли деякий позитив. Берлін був задоволений діями братиславської влади, що набули особливого значення на фоні відмови Угорщини взяти участь у збройному конфлікті. 21 жовтня Гітлер у розмові з Чернаком зазначив: «Ваша позиція (у німецько-польській війні — І.Б.) остаточно утвердила Словацьку державу»³⁴. Німеччина погодилася на повернення словацьких територій площею 600 кв. км., які у 1920, 1924, 1938 рр. були анексовані Польщею³⁵. Укладення пакту Молотова–Ріббентропа 23 серпня 1939 р. та активна участь СРСР у поділі Польщі відкрили можливість встановлення словацько-радянських відносин. 14 вересня Чернак мав розмову з радянським послом у Берліні Шкварцевим з приводу визнання Словаччини, про що той негайно телеграфував у Москву і запросив інструкцій. На аркуші телеграми нарком закордонних справ

СРСР В. Молотов поставив резолюцію — «признаєм»³⁶. Повноважним радянським представником у Братиславі було призначено Г. Пушкіна³⁷.

Проте становище Словаччини зміцніло лише у таборі Німеччини та її союзників, натомість були розірвані й без того слабкі дипломатичні відносини із західними демократіями. Англійський і французький консули були відкликані з Братислави. Нову оцінку статусу Словацької республіки Великою Британією можна побачити у телеграмі британському послу в Будапешті від 14 вересня 1939 р., де вказано «вважати Словаччину за окуповану Німеччиною територією»³⁸. Болючого удару державному престижу завдав учинок словацького консула в Лондоні М. Гармінца, який відмовився підкорятися наказу братиславської влади залишити британську столицю й пізніше приєднався до чехословацької еміграції³⁹. Отже, символічна участь країни у німецько-польській війні означала непоправний стратегічний програш словацької зовнішньої політики. Вона яскраво продемонструвала, що Словацька держава обмежена у своєму суверенітеті, адже було зрозуміло, що непопулярна в суспільстві війна проти слов'янського сусіда була нав'язана Німеччиною.

Означені зовнішньополітичні обставини переконали Дюрчанського у хибності односторонньої орієнтації на Німеччину, а усвідомлення словацьких інтересів сприяли перетворенню цього державного діяча з германофіла на противника німецького втручання. Його ідеалом став образ Словаччини як «карпатської Швейцарії» — невеликої, але незалежної, нейтральної й процвітаючої держави. Безперечно, головним своїм завданням міністр закордонних справ убачав зменшення німецького тиску шляхом протиставлення йому впливу будь-якої іншої держави, що в дійсності чи у перспективі могла скласти конкуренцію райху.

Дюрчанський передусім прагнув утримати нейтралітет у конфлікті, що набував світових масштабів. В інструкціях словацькому представнику в Белграді він наказував заявити югославській владі, що Словаччина не є наразі у стані війни з Англією, Францією та Польщею⁴⁰. Проте в югославських урядових колах ставлення до Словацької держави було швидше негативним, що не дивно, зважаючи на схожу до чехословацької проблему міжнародних відносин у країні. Працівник словацького посольства Й. Цекер писав: «Ґрунт для нас тут не дуже сприятливий, тому що прихильність до колишньої Чехословаччини є сильнішою, аніж наші спроби переломити ситуацію словацькою дійсністю»⁴¹. Навіть посол у Белграді І. Мілец мав контакти із представниками чехословацької еміграції.

Незважаючи на розрив дипломатичних відносин, Дюрчанський продовжував сподіватися на відновлення контактів із Великою Британією. За його дорученням словацький посол у Римі Звршковец ініціював зустріч з англійським дипломатом Лорайном. Розмова між ними відбулася 5 січня

1940 р. і, за свідченням Лорайна, торкалася двох пунктів, а саме: клопотання щодо імпорту в Словаччину Великою Британією певних видів сировини, що конче необхідні для словацької промисловості, й прохання відновлення британського консульства у Братиславі⁴². Налагодження торговельних відносин Звршковец мотивував тим, що Словаччина вважає себе нейтральною країною, а тому на неї не повинна розповсюджуватися економічна блокада, яку Велика Британія застосовувала проти Німеччини.

Про те, що Словаччина робила спроби здобути прихильність французької влади, можна стверджувати, посилаючись на таємну «акцію Сташка». Через студента Й. Сташка, який навчався у Парижі, було налагоджено контакти з групою словацьких емігрантів, очолюваних Ш. Осуским. Є відомості, що з цією місією погодився президент Словаччини Й. Тісо і про неї був інформований Дюрчанський⁴³. Вони не заперечували формування у Франції словацьких легіонів для боротьби проти Німеччини за умови, що ті будуть воювати за збереження словацької державності. Поразка Франції у червні 1940 р. вивели її з розряду країн, що могли своїм впливом зменшити залежність Словаччини від райху, хоча словацько-французькі відносини знайшли продовження у контактах із «державою Віші», але і вони до кінця війни залишалися мінімальними⁴⁴.

Популяризація словацької державності у США наштовхнулася на великі труднощі. Американська влада вважала зникнення Чехословацької держави з політичної карти Європи тимчасовим явищем, а тому чехословацький посол у Сполучених Штатах В. Гурбан продовжував виконувати свої обов'язки⁴⁵. Словацький дипломат К. Чулен скаржився на те, що чехословацька пропаганда досягла у США великих успіхів: «Має на своєму боці єврейство, а це — найвпливовіша сила в Америці. Має гроші та людей, яким всюди відчиняють двері»⁴⁶. Не допомогла і словацька еміграція у США внаслідок своєї нечисельності й слабких можливостей лобіювання в урядових колах. До того ж, у середовищі американських словаків теж відбувся розкол між прихильниками словацької державності й чехословацької ідеї⁴⁷.

Словацько-радянські відносини розвивалися спочатку по висхідній лінії і на них позитивно впливало відчуття слов'янської взаємності у словацькому суспільстві. Дюрчанський постійно підкреслював свою особливу прихильність до посла СРСР Пушкіна та був ініціатором дружніх відвертих розмов, у яких висловлював невдоволення німецькою політикою щодо Словаччини⁴⁸. «Погляд на схід» у словацькій зовнішній політиці зумовлювався все тим же чинником — прагненням нівелювати німецький тиск. Теоретична можливість цього справді була, адже СРСР, приєднавши Західну Україну, став впливовою силою у Центрально-Східній Європі. Словацькі дипломати сподівалися, що кремлівська політика «збирання» етнічних українських територій знайде продовження у вступі Червоної Армії в

Підкарпатську Русь. Вигідність такого розвитку подій словацький політичний діяч Ф. Голан пояснював так: «Приєднання Карпатської України до СРСР дає нам, словакам, могутнього сусіда, інтереси якого в Словаччині нададуть нам можливість втримувати рівновагу з німецькими інтересами, від цього виграє незалежність Словаччини»⁴⁹.

Райдужні словацькі сподівання на збереження нейтралітету не відповідали тогочасній міжнародній ситуації. Уряди Англії, Франції та США залишилися «глухими» до напівофіційних спроб словацької сторони встановити міждержавні контакти. Щодо СРСР, який був тоді близьким союзником райху, то він не порушував питання Карпатської України і визнавав Словаччину німецькою сферою впливу.

Проте дипломатичні маневри Дюрчанського та його прихильників викликали невдоволення Німеччини. У підсумку, 22 липня 1939 р. Бернард надіслав у Берлін меморандум, в якому вказував, що зовнішньополітична діяльність словацького міністра закордонних справ суперечить положенням Охоронного договору і шкодить німецьким інтересам⁵⁰. Наслідком стали німецько-словацькі переговори в Зальцбурзі 27–29 липня 1940 р., на яких Тісо змушений був погодитися з відставкою Дюрчанського, а пост міністра закордонних справ обійняв послідовний германофіл В. Тука.

З цього часу розпочався третій період зовнішньополітичного розвитку Словацької республіки (кінець липня 1940 р. — 12 грудня 1941 р.). Блискуча перемога німецьких військ над Францією посилила гегемонію райху не лише у центрально-східному регіоні, а й Європі загалом. Вона зумовила й спрямування німецької агресії знову на схід. У цій ситуації Словаччина виступала стратегічним плацдармом майбутніх воєнних операцій. Зокрема начальник люфтваффе Г. Герінг наголошував, що німецькі військово-повітряні сили у разі війни на сході будуть мати потребу в словацьких аеродромах⁵¹. Бернард у розмові з Пушкіним заявив: «Словаччина — наші ворота на Балкани»⁵². Зважаючи на виняткову важливість словацької території, один із нацистських лідерів М. Борман пропонував відкликати з Братислави посла та призначити спеціального німецького уповноваженого зі своїм штабом, що фактично означало б кінець самостійності Словацької держави⁵³. План Бормана не був реалізований, але зальцбурзькі зміни започаткували нову форму залежності — створено інститут німецьких радників. Вони мали допомагати словацькій владі здійснювати управління в різних напрямках (поліція, єврейське питання, пропаганда, господарство, фінанси, громадські роботи, соціальна політика тощо.) Метою роботи радників стало «впорядкування словацького державного, політичного і національного життя в інтересах райху»⁵⁴. Проте це не означало встановлення цілковитого адміністративного контролю. У німецьких політичних колах переважала думка, що вплив радників має бути визначальним, але

якомога непомітнішим, щоб не склалося враження про втручання у внутрішні справи країни⁵⁵.

Діяльність нового міністра закордонних справ Туки не залишала сумніву в тому, що словацька зовнішня політика проводилася «пліч-о-пліч» з німецькою. 23–26 листопада 1940 р. відбувся його візит до Берліна, під час якого було укладено договір про приєднання Словаччини до Троїстого пакту⁵⁶. Одночасно погіршилися словацько-радянські відносини. Хоча по інерції ще відбувалися торговельні переговори і 6 грудня між СРСР і Словацькою республікою укладено договір про торгівлю і судноплавство⁵⁷, однак поступово зростало взаємне напруження і прихована конфронтація. Посилився поліцейський нагляд за працівниками посольства і торгової місії СРСР, почастишали антирадянські випадки у пресі й виступах словацьких політиків. Аналізуючи ситуацію, Пушкін констатував, що антирадянські акції у Словаччині віддзеркалюють відповідну лінію поведінки Німеччини щодо СРСР⁵⁸. Правильність його суджень згодом підтвердилась — 22 червня 1941 р. райх розпочав війну проти Радянського Союзу, а 24 червня перші словацькі моторизовані підрозділи приєдналися до наступаючої 17-ої німецької армії⁵⁹. Радянсько-словацькі дипломатичні відносини були розірвані, але президент Тісо всупереч прагненням Туки уникнув прямого формального проголошення війни СРСР: у зверненні до населення йшлося лише про виступ словацької армії на боці Німеччини⁶⁰. Рішення уряду від 12 грудня 1941 р., ініційоване словацьким МЗС, мало вже чітке й недвозначне звучання: «...Словацька республіка вважається у стані війни зі Сполученими Штатами Америки та Великою Британією»⁶¹. Зрозуміло, що такий крок словацької дипломатії став черговим виявом вірнопідданості Берліну, адже Словаччина, не маючи потужної авіації та взагалі флоту, не могла серйозно вплинути на перебіг бойових дій проти США і Великої Британії. Хоча західні держави ніяк не відреагували на заяву країни, якої вони не визнавали, проте цей формальний крок ознаменував нормативно-правове закріплення місця Словацької Республіки у системі тогочасних міжнародних відносин.

Оголошення війни США та Англії стало початком четвертого завершального періоду словацької зовнішньої політики — від 12 грудня 1941 р. до капітуляції словацької влади перед американською армією в Кремльонстері 8 травня 1945 р.⁶² Він був найтривалішим, але не приніс суттєвих змін у міжнародне становище Словаччини. У цей час зростала міжнародна активність чехословацької еміграції, очолюваної колишнім президентом ЧСР Е. Бенешем. Його метою стало відновлення Чехословаччини, здійснити яке було неможливо без підтримки великих держав.

Симпатії урядових кіл США завжди були на боці Бенеша, а тому 26 жовтня 1942 р. відбулося офіційне визнання чехословацької емігрантсь-

кої влади⁶³. Щодо «словацького питання», то провідний працівник Державного Департаменту Берле у розмові з Бенешем наголосив, що воно є «вашою внутрішньою справою»⁶⁴.

Вибір Великої Британії був закономірним і логічним, а його мотиви яскраво демонструє висловлювання працівника Foreign Office Робертса: «Найголовнішим завданням на цей час є виграти війну, а не дискутувати з приводу ідеального «паперового» вирішення повоєнного устрою Європи. Щодо чехів, то тут наша позиція дуже проста. Вони є очевидно пригніченим народом, а тому існують природні симпатії між ними і союзниками. Словаки настільки засліплені своєю здобутою напівнезалежністю, що не можуть усвідомити свою пригніченість німцями»⁶⁵. Дипломатичним тріумфом Бенеша та його однодумців стала заява британського міністра закордонних справ Е. Ідена від 5 серпня 1942 р., в якій повідомлялося, що Велика Британія знімає із себе зобов'язання, дані на Мюнхенській конференції, і не визнає змін в Європі, що відбулися після неї⁶⁶.

СРСР визнав чехословацький уряд ще 22 липня 1941 р., а у грудні 1943 р. уклав з ним договір про дружбу й співпрацю⁶⁷.

Отже, усі три провідні країни антигітлерівської коаліції одним із остаточних результатів війни бачили відновлення Чехословаччини, що суттєво звужувало сферу зовнішньополітичної активності словацької дипломатії. За цих умов двосторонні відносини Словацької республіки обмежилися стосунками з партнерами по Троїстому союзу і нейтральними Швейцарією, Ватиканом і Швецією.

Суперечливими були словацько-італійські відносини. З одного боку, Італія як союзник Німеччини швидко встановила із Словаччиною дипломатичні контакти і вже 16 червня 1939 р. Звршковец вручив вірчі грамоти королю Віктору Емануїлу III⁶⁸. З іншого, італійський міністр закордонних справ Чіано у зовнішній політиці продовжував протегувати угорським претензіям на словацькі землі, що не сприяло політичному зближенню Братислави й Рима. Відносно успішно розвивалися словацько-італійські торговельні стосунки, в яких Словаччина мала активне сальдо. До Італії експортувалися дерево, папір, целюлоза, а завозилися текстиль, фрукти, вино й дрібні промислові товари⁶⁹.

Незважаючи на спорідненість політичного режиму в Словаччині та диктатури Франко, не можна назвати тісними словацько-іспанські відносини. Повільно просувалася справа становлення словацького дипломатичного представництва в Іспанії. Затяжними видалися двосторонні торговельні переговори, в яких іспанська дипломатія вбачала з боку Словаччини більше політичний, аніж економічний інтерес⁷⁰. У принципі, зволікання було звичайною практикою Мадрида у відносинах із Словацькою державою. З інформації братиславського МЗС від червня 1944 р. дізнаємося, що

іспанська влада довго вичікувала з прийняттям вірчих грамот від новопризначеного словацького посла Цекера. Тут же наведені міркування щодо мотивів такої поведінки: «Іспанія наразі демонструє певний ухил від політичної лінії Троїстого пакту»⁷¹.

Звертаємо увагу, що залишалися напруженими відносини між Словаччиною та Угорщиною. Важливим завданням словацької зовнішньої політики була ревізія першого Віденського арбітражу, повернення південних та східних територій, окупованих Угорщиною у 1938–1939 рр. На тогочасних картах Словаччини вони включені до словацького ареалу, а нові кордони фігурують як тимчасові⁷². Своєю чергою будапештська влада мала наміри приєднати всі словацькі землі до володінь святостефанської корони⁷³. На початковому етапі світової війни угорська влада навіть не виключала можливості перемоги західних країн та отримання словацьких земель з їх рук. Так, у березні 1940 р. прем'єр Угорщини Телекі представив британській владі меморандум, в якому його країна готова була визнати після війни незалежність Чехії й Моравії, але словаки мусили надати перевагу возз'єднанню з угорцями, аніж знову із чехами⁷⁴.

Загалом пропагандистська війна, суперечки у торгово-економічній галузі, проблема національних меншин, прикордонні інциденти — усе це було характерним для словацько-угорських стосунків того часу⁷⁵. Обидві сторони для реалізації своїх планів намагалися заручитися підтримкою Німеччини. Кожна хотіла показати себе як відданого союзника райху і скомпрометувати супротивника. Берлін, граючи роль арбітра, зумів прив'язати до «колісниці» своєї політики обидві держави, обіцяючи вирішення протиріч після переможного завершення війни. Щоправда, у статті сучасного угорського дослідника І. Янека наводяться архівні факти, що у 1943–1944 рр. угорська сторона спробувала домовитися зі словацькою владою. Вона пропонувала повернути захоплені словацькі землі, але за умови, якщо Словаччина і Угорщина утворять спільну конфедерацію⁷⁶. Проте ці переговори виявилися безрезультатними.

«Треба визнати, що словацько-болгарські відносини мали більше значення для словаків, аніж для болгар,» — робить висновок чеський історик Я. Рихлік⁷⁷. Однією із причин такого стану справ була схильність болгарської влади до порозуміння з Будапештом⁷⁸. Тому вона не ставила собі за мету тісну співпрацю з братиславським урядом і робота її дипломатів зводилась, в основному, до функцій спостереження і розвідки. Пам'ятною подією у міждержавних відносинах став візит у червні 1941 р. царя Бориса III Кобурга. Він мав зустріч з президентом Тісо, який нагородив його орденом Прибїни⁷⁹.

Порівняно успішними можна назвати відносини Словацької республіки із Хорватією і Румунією. Усі ці країни об'єднувала спільна антиугорська

платформа зовнішньої політики. З ініціативи румунської сторони між Братиславою і Бухарестом розгорнулася військова співпраця, що знайшло вираження у взаємних візитах делегацій генеральних штабів, поставках зброї та стратегічних матеріалів тощо⁸⁰. Румунська дипломатія також внесла пропозицію тристоронніх переговорів між Румунією, Словаччиною і Хорватією для укладення воєнно-політичного альянсу, що мав стати противагою угорським претензіям у Південно-Східній Європі. Німеччина та Італія негативно сприйняли проект такого регіонального союзу, що нагадував довоєнні форми колективної безпеки. Уряди трьох країн звинувачувались у відродженні «духу Малої Антанти»⁸¹, а тому плани стратегічного оточення Угорщини провалились.

В умовах світової війни надзвичайної актуальності набули відносини Словаччини з нейтральними країнами. Швейцарія вже 19 квітня 1939 р. визнала Словацьку державу⁸², а навесні 1940 р. розпочало функціонувати словацьке консульство у Берні. Діяч чехословацької еміграції Копецки в своїх мемуарах зазначав, що швейцарська влада не була схильна до поглиблення політичних стосунків, надаючи перевагу інтенсифікації торговельно-економічних зв'язків⁸³. На користь цього твердження можна навести факт, що тривалий час відкладалося створення у Братиславі швейцарського консульства, натомість у таємному протоколі міждержавної торговельної угоди Словаччині надавалися пільги у двосторонніх фінансових розрахунках⁸⁴.

Близькою католицькій Словаччині за ідейними засадами була держава Ватикан. У своєму посланні папа Пій XII висловлював прихильність Словацькій Республіці та особисто президенту Тісо⁸⁵. Проте це не означало, що Свята столиця відмовлялася від критики дій словацької влади. Мовчазний осуд викликала та обставина, що значна кількість словацьких державних діячів (у тому числі й Тісо) мали одночасно й церковний сан, що заборонено релігійними канонами⁸⁶. Це покладало на папу моральну відповідальність за політичні події в країні, на розвиток якої він практично не мав можливості впливати. В особливо незручному становищі Ватикан почувався у «єврейському питанні». Незважаючи на його численні протести, дискримінація єврейського населення словацькою владою не припинялась. З приводу цього папський дипломат Гардіні 13 липня 1942 р. в своїх нотатках указував: «Є то нещастя, що президентом Словаччини є священик. Кожен розуміє, що Свята столиця не може зупинити Гітлера, але хто зрозуміє, що не може втримати в покорі священика»⁸⁷.

У грудні 1941 р. словацька влада запропонувала Ватикану укласти конкордат. До проекту критично поставилась німецька сторона, та й папська дипломатія затягувала вирішення питання, посилаючись на воєнний час⁸⁸. Справа в тому, що конкордат для ефективного функціонування церковної провінції передбачає стабільні державні кордони, а Словаччина мала

територіальні претензії до Угорщини. Однак слід зазначити, що Ватикан швидко погодився на включення їх до центральних церковних угорських митрополій.

Опрацьовані джерела і дослідження дають неясну картину словацько-шведських стосунків. Відомо, що вже 1940 року між країнами відбувався торговельний обмін, в якому Словаччина мала активне сальдо, а 5 березня 1942 р. підписано таємний протокол про товарообіг і платіжні розрахунки⁸⁹. За архівними матеріалами станом на жовтень 1943 р. функціонувало словацьке консульство у Швеції, очолюване Б. Піском⁹⁰. Однак, як видається, прагнення до розширення контактів було одностороннім. За інформацією словацького представництва в Угорщині, Піско був «вельми прохолодно прийнятий у Стокгольмі й мав там складну позицію»⁹¹.

Загалом аналіз та оцінка суспільно-політичного та економічного розвитку Словацької республіки у нейтральних державах подавалися у більш привабливому світлі, аніж у країнах антигітлерівської коаліції. Незаангажована преса достатньо докладно та об'єктивно інформувала читачів про словацькі події. Своєю чергою словаки публікували тут свої статті, в яких обґрунтовували легітимність свого національного державотворення.

Перебіг бойових дій на фронтах Другої світової війни з 1942 р. показав, що майбутній політико-територіальний устрій Словаччини вирішуватимуть її воєнні супротивники. Для словацької дипломатії нейтральні Швейцарія, Ватикан і Швеція стали країнами, через які вона мала бодай невеликий шанс установити контакти із представниками переможних Об'єднаних Націй. Так, консул у Берні Й. Кіршбаум у 1942–1944 рр. здійснив кілька невдалих спроб проторувати дипломатичну «стежку» на Захід⁹². 2 червня 1943 р. словацький посол у Ватикані К. Сідор зустрівся із представником США Тітманом і передав йому меморандум, в якому виклав своє бачення повоєнного статусу Словаччини. Він пропонував, щоб словаки, чехи, поляки і, можливо, інші сусідні нації разом утворили у Середній Європі федерацію⁹³. Словацький консул у Швеції Піско у березні 1944 р. повідомляв, що він має змогу налагодити діалог із послом чехословацького уряду в Стокгольмі Кучером. Якщо Тісо прямо не заперечував проти цієї пропозиції, то Тука безапеляційно заявив: «...ніяких фокусів з Кучером»⁹⁴.

Отже, словацька зовнішня політика у 1943–1944 рр. була поставлена перед невирішеною дилемою: в умовах очевидної поразки Німеччини потрібно було шукати шляхи до табору переможців, але перехід на їх бік означав відмову від власної державності, адже антигітлерівська коаліція підтримувала чехословацьку владу Бенеша. За таких умов офіційна словацька позиція залишилася незмінною. Братиславська влада продовжувала виконувати свої зобов'язання перед райхом, завдаючи шкоди словацьким національним інтересам.

Через це постає питання визначення дійсного статусу Словацької республіки. Переважна більшість словацьких марксистських істориків характеризує її як маріонеткову з додаванням *tzv.* (так звана) у назві. Німецька історіографія використовує терміни «сателіт», «васальна держава». Знаковою є позиція авторитетного словацького дослідника Ліптака, який визначає становище Словаччини «десь на півдорозі між прямо окупованою країною, чи протекторатом, яким була Чехія і Моравія, та суверенними державами, що перебували під німецьким контролем, якими були Угорщина, Румунія, Болгарія»⁹⁵. Формально вона мала всі атрибути державності (територія, політична влада, державний апарат, армія, державні символи). Однак, об'єктивний аналіз рівня залежності від Німеччини не дає можливості назвати її самостійною країною. Американський дипломат Дж. Кеннан влучно порівнював її із собакою на повідку, що має лише вибір шляху, вказаного господарем⁹⁶. Охоронний договір, подальші письмові угоди, усні домовленості, а також неодноразове самовільне втручання Німеччини у компетенцію словацької влади і є обмеженням суверенітету Словацької республіки. Тому, на нашу думку, фактичний її статус до вересня 1944 р.⁹⁷ визначається як протекторат. Це усвідомлювали і словацькі дипломати, а посол в Угорщині Спіж'як прямо визнавав: «Ми є протекторатом»⁹⁸.

Заради справедливості варто зауважити, що залежне становище Словаччини було кращим порівняно із навколишніми окупованими територіями. Австрія й значна частина Польщі ввійшли до складу райху. Чехія й Моравія формально мали статус протекторату, але чеські самоврядні органи опинилися під повним адміністративним контролем німецької влади. Тож не дивно, що в Словацькій державі бачив взірець для своєї країни словенський політичний діяч А. Корошец. У жовтні 1940 р. він подав у Берлін проект німецького протекторату над Словенією⁹⁹. Ця акція не мала практичних наслідків, а більша частина словенських земель після поразки Югославії відійшла до Італії.

Драматична ситуація склалася на Закарпатті. Керівники Карпатської України, проголошеної майже водночас із Словацькою державою, сподівалися на німецьку допомогу, проте зовнішньополітичні плани райху були іншими. 15 березня 1939 р. німецький консул у Хусті Гофман отримав телеграму з Берліна, в якій зазначалось: «Проінформуйте карпатоукраїнський уряд усно, що, оскільки угорські війська наступають проти Карпатської України на широкому фронті, німецький уряд радить не чинити жодного опору. У зв'язку з таким становищем, німецький уряд жалкує, що він не може надати протекторату»¹⁰⁰. Українські політики не змирилися з угорською окупацією і прагнули змінити ситуацію. А. Волошин улітку 1939 р. перебував у Братиславі, де мав контакти зі словацькими урядовими

колами¹⁰¹. 30 листопада 1939 р. він та його однодумці представили Й. Ріббентропу меморандум, в якому висунули ідею об'єднання Карпатської України зі Словаччиною¹⁰². Було запропоновано таку процедуру: територію Закарпаття займають німецькі війська, після чого організовується плебісцит, на якому має вирішитись, чи залишиться вона у складі Угорщини, чи утворить зі Словаччиною федерацію. Берлін не взяв до уваги й цей меморандум. Як відомо, 1941 року Гітлер не затвердив і плани нацистського міністра у справах східних територій А. Розенберга щодо створення Української держави на території УРСР¹⁰³.

Уважаємо за необхідне проаналізувати причини особливого зовнішньо-політичного курсу Німеччини щодо Словаччини. Її підтримка з боку райху мала чіткі прагматичні мотиви: починаючи від виправдання агресії проти Чехословаччини, через схильність словацької влади до співпраці, використання ресурсів і території Словаччини у веденні війни. Заради досягнення цієї стратегічної мети Німеччина дозволила вирішувати по суті не важливі для неї внутрішні завдання словацького державотворення. Така толерантність виключала, чи принаймні значно обмежувала розвиток руху Опору в країні.

Факт існування Словацької республіки широко використовувала нацистська пропаганда. «Словаччина має бути “візитною карткою”, яку ми демонструємо малим державам Південно-Східної Європи, особливо слов'янським, — писав Бернард 1940 року — Вона має показати, як самостійно може вести свою політику невелика держава, що вступила під охорону німецького райху»¹⁰⁴. У дійсності словацьку модель було застосовано лише один раз — створенням Хорватської держави. Однак вузька внутрішньополітична й соціальна база «ушастовського» режиму¹⁰⁵ не дає підстав проводити аналогію між Словаччиною і Хорватією. Отже, приклад Словацької держави є єдиним у своєму роді в європейській і світовій історії.

У цілому в плануванні німецького «нового порядку» Словаччині належало досить скромне місце, адже нацисти проектували його в більших, принаймні європейських масштабах. Однак загальновідомо, що гітлерівці не вважали своє перебування на слов'янських землях тимчасовим, навпаки, вони планували перетворення місцевого населення у невірників і поступове масове його винищення. Щодо словаків, то вже 1940 року висловлювалися думки про їхню мирну асиміляцію через переселення німецьких родин¹⁰⁶.

Причини «покірності» словацької влади слід шукати насамперед у геополітичних чинниках. Погоджуємося з думкою сучасного словацького політолога П. Мічаніка, що доля малих країн залежить від рівноваги інтересів могутніх держав¹⁰⁷. Тісо та його соратники були змушені діяти в умовах загального наступу нацизму в Європі, це був період апогею попу-

лярності націоналістичних ідей, а мюнхенські події ознаменували тимчасовий крах ідеалів «класичної» демократії¹⁰⁸. Реалістична політика вимагала відповідно шукати шляхи і засоби до порозуміння з Німеччиною. Словацькі державні діячі пішли по шляху найменшого опору, тому що відкрита боротьба наражала б населення країни на окупацію та ще більші жертви. Важливе психологічне значення мало й те, що саме Гітлер уперше визнав за словаками право на самовизначення і подарував їм мрію кожної малої нації — власну державність. Антигітлерівська коаліція не пішла на такий крок, адже це стало б визнанням територіальних змін у Європі, що відбулися внаслідок німецької агресії, а тому Словацька республіка до самого кінця війни залишилася союзником райху.

Отже, міжнародне становище Словаччини і ставлення до неї в світі зумовлювалися зовнішньополітичними обставинами її створення. Формальне дипломатичне визнання з боку багатьох держав не наповнилося реальним змістом різнобічного партнерства між країнами. Зовнішньополітична діяльність словацької дипломатії серйозно обмежувалася великою залежністю від Німеччини і несприятливими для міжнародних відносин умовами розгортання Другої світової війни. Окремі спроби міністра закордонних справ Дюрчанського у 1939–1940 рр. послабити німецький тиск не мали успіху, і Словацька держава продовжувала йти у фарватері політики третього райху. Відносно результативні двосторонні стосунки із союзниками по Троїстій згоді та деякими нейтральними країнами не могли суттєво вплинути на міжнародні позиції Словаччини, а з наближенням поразки Німеччини у війні ставало зрозуміло, що Словацькій державі немає місця у повоєнному устрої Європи.

¹ Докладніше про історичні передумови та обставини проголошення Словацької держави див: *Боровець І.І.* Утворення Словацької держави в 1939р.: співвідношення внутрішніх і зовнішніх чинників // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки. Міжвід. зб. наук. праць. Вип. 15. — К., 2006. — С. 122–137; *Роговой Е.С.* Провозглашение независимости Словакии в 1939 г. // Актуальні питання вітчизняної та всесвітньої історії. Зб. наук. праць. Вип. 8. — Харків, 2006. — С. 97–104; *Марына В.В.* Путь к независимости? Создание Словацкой республики 14 марта 1939 г. // Национальный вопрос в Восточной Европе. Прошлое и настоящее. — М., 1995. — С. 201–224.

² *Slovenský národný archív (SNA)*. — *Fond Ministerstvo zahraničných vecí (MZV)*. — *kartón (kart.) 112*. — *základné číslo (z. č.) 1139*. *Adresy diplomatických úradov cudzích štátov, na ktoré boli vyexpedované spisy zo žiadostí o uznaní slovenského štátu*.

³ *Chreňo J.* *Malý slovník slovenského štátu* / J. Chreňo. — Bratislava (Br.): Slovenská archívna správa, 1965. — S. 239–249. У хронологічній послідовності: Угорщина, Польща, Німеччина, Естонія, Італія, Швейцарія, Іспанія, Великобританія, Ліберія, Еквадор, Коста-

Ріка, Югославія, Бельгія, Франція, Фінляндія, Швеція, Румунія, СРСР, Литва, Болгарія, Латвія, Голландія, Данія, Хорватія. Окрім них Словаччину визнали держава «Віші» (1942), Бірма і Таїланд (1943). Словацький історик Павол Петруф додає до цього переліку Ватикан, Японію, державу Маньчжоу-Го, але не згадує Фінляндію, Данію, Хорватію. (Petruf P. *Zahranická politika Slovenskej republiky (1939–1945)* / P. Petruf // *Historické štúdie*. — Roč. 38. — 1997 — S. 7–40.).

⁴ *Hoensch J.* Slovensko a Hitlerova východná politika / J. Hoensch. — Br.: Veda, 2001. — S. 197.

⁵ Головним аргументом німців на берлінських переговорах щодо необхідності проголошення незалежності Словаччини і прохання про воєнну допомогу була небезпека вторгнення на словацькі землі угорських військ (Bystrický V. *Zasadnutie Slovenského snemu 14 marca 1939* / V. Bystrický // *Historický časopis (HČ)*. — 1999. — Ročník (Roč). 47. — článek (č). 1. — S. 113).

⁶ *Klimko J.* Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku / J. Klimko. — Br., 1986. — S. 64.

⁷ *Ibid.* — S. 65.

⁸ *Hoensch J.* Základné črty ríšskonemeckej politiky voči Slovensku pred «Salzburgom» (marec 1939–júl 1940) / J. Hoensch // *Historik v čase a priestore. Laudatio Ľubomíru Liptáku*. — Br., 2000. — S. 226.

⁹ *Kirschbaum J.* Dr. Ferdinand Ďurčanský a jeho zahraničná politika // *Ferdinand Ďurčanský (1906–1974). Zborník zo seminara*. — Martin: MS, 1998. — S. 40.

¹⁰ *Zmluva o ochrannom pomere medzi nemeckou ríšou a tzv. Slovenským štátom [preklad] // Daxner I.* Ľudáctvo pred národným súdom, 1945–1947. — Br., 1961. — S. 229.

¹¹ *Schmid K.* Tiso — prezident republiky? Niektory medzinárodnoprávne úvahy k štátnosti Slovenskej republiky 1939–1945 // *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu. Zborník materiálov z vedeckého sympózia. Časť-Papiernička, 5–7 maja 1992*. — Br., 1992. — S. 260.

¹² SNA. — MZV. — Kart. 116. — *Záznam Dr. Cieкера 27 marca 1939*.

¹³ *Deák L.* Hra o Slovensko: Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933–39. — Br., 1991. — S. 190.

¹⁴ *Petrik J.* Spišska tragedia: slava hrbam našim, marec 1939. — Martin: Matica Slovenská (MS), 1999. — S. 35.

¹⁵ *Документы внешней политики*. — Т. 22. Кн. 1. Январь–август 1939. — М., 1992. — С. 184, 208.

¹⁶ *Hrnko A.* Příčiny a společensko-politické dôsledky účasti slovenského štátu vo vojne proti Poľsku 1939 // *HČ*. — 1983 — Roč. 31. — č. 3. — S. 397.

¹⁷ *Год кризиса 1938–1939. Документы и материалы*. Т. I. 29 сентября 1938 — 31 мая 1939. — М., 1990. — С. 442.

¹⁸ SNA. — MZV. — Kart. 112. — *Slovenské vyslanectvo v Berlíne. Správa M. Černáka z 23.V. 1939*.

¹⁹ *Ivaničková E.* Zahraníčnopolitická orientácia Slovenska v dokumentach britskej Foreign Office (1939–1941) // *HČ*. — Roč. 44. — č.2. — 1996. — S. 214.

²⁰ *Kirschbaum J.* Náš boj o samostatnosti Slovenska // *Do tlači priprav. Maruník P.* — Martin: MS, 2000. — S. 73.

²¹ *Hyrosová E.* Francúzske dokumenty k vývoju v Československu od Mnichova po 14 a 15 marec 1939 // *Zborník Múzea Slovenského národného povstania*. — 1987. — Roč. 12. — S. 253.

- ²² *Petruf P.* Obraz Francúzska v slovenskej tlači v rokoch 1939–1942 // *HČ.* — Roč. 44. — č. 1. — 1996. — S. 35.
- ²³ *Petruf P.* Politické vzťahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939–1948). Výber z dokumentov. — Martin: MS, 2003. — S. 190.
- ²⁴ Документы и материалы кануна Второй мировой войны 1937–39 гг. — Т. 2. Январь–август 1939 г. — М., 1981. — С. 47.
- ²⁵ Документы внешней политики. — Т. 22. Кн. 1. Январь–август 1939. — М., 1992. — С. 221.
- ²⁶ Documents of American foreign relations. January 1938 — June 1939 / Edited by S. Shepard Jones, Denys P. Myers. — Boston, 1939. — P. 301.
- ²⁷ SNA. — ÚPV. — kart. 92. — k. č. 561/39. Americko-slovenská obchodná komora.
- ²⁸ SNA. — MZV. — kart. 112. — 11334/39. Správa z Budapešti. 10 júna 1939; *Michálek S.* Vstup do niektorých problémov slovensko-amerických vzťahov (1939–1945) // Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov. IV. — Banská Bystrica, 2005. — S. 148–149.
- ²⁹ SNA. — MZV. — kart. 112. — Odpis č. 5097/39 Zprávy z Maďarska. Prezídium policajného riaditeľstva v Bratislave. 5 mája 1939.
- ³⁰ SNA. — MZV. — kart. 112. — Zpráva Černáka. Návšteva u zahraničného ministra von Ribbentropa 19–19.30. Berlín 6.VI.1939.
- ³¹ SNA. — MZV. — kart. 112. — Zpráva Černáka ministerstvu zahraničných vecí. Berlín 7.VI.1939.
- ³² Ibid.
- ³³ *Baka I.* Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku. — Br., 2006. — S. 46.
- ³⁴ *Letz R.* Rokovania nemeckých a slovenských politikov v rokoch 1939–1945 // Historický zborník. — 2003. — Volume 13. — č. 1–2. — S. 106.
- ³⁵ Документы внешней политики / под ред. В.Г. Комплектова. — Т. 22. Кн. 2. Август–декабрь 1939. — М., 1992. — С. 210.
- ³⁶ Там само. — С. 80.
- ³⁷ Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ). — Ф. 17. Протоколы заседания политбюро ЦК. — Оп. 3. — Д. 1016. Решения политбюро ЦК 10 ноября — 10 декабря 1939 г. — Л. 39.
- ³⁸ *Ivaničková E.* Britská politika a Slovensko v rokoch 1939–1945 / E. Ivaničková // Slovensko na konci Druhej svetovej vojny (stav, východiská a perspektívy) / editori V. Bystrický, S. Fano. — Br., 1994. — S. 126.
- ³⁹ Čo sa deje na Slovensku // Československé správy. — 25. října. — 1939. — S. 1.
- ⁴⁰ SNA. — MZV. — kart. 112. — II. 556/1939 Politická správa 7 septembra 1939.
- ⁴¹ *Němeček J.* K slovensko-jugoslávským vzťahům 1939–1941 // Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty. — Praha, 2000. — S. 387.
- ⁴² *Vnuk F.* Prvé kroky slovenskej diplomacie (marec 1939 — február 1940) // Ferdinand Ďurčanský (1906–1974). Zborník zo seminara. — Martin: MS, 1998. — S. 26.
- ⁴³ *Baranovič Š.* Život a dielo Ph.Dr. Jozefa Staška // Dr. Jozef Staško. Zborník zo seminára v Dolnom Kubine 12 septembra 1997. — Martin: MS, 1998. — S. 10.
- ⁴⁴ *Petruf P.* K otázke uznania slovenského štátu vichystickým Francúzskom. Dokumenty. / P. Petruf // Slovanské štúdie. — 1997. — č. 1. — S. 52.

⁴⁵ *Ličko R.* Vznik autonómie a vyhlásenie slovenského štátu v rokoch 1938 a 1939 z pohľadu americkej diplomacie / R. Ličko // *Acta historica Neosoliensia*. — 2003. — Volume 6. — S. 89.

⁴⁶ *Sivák J.* Z mojich pamäti / J. Sivák. — Martin: MS, 2003. — S. 322.

⁴⁷ *Kirchsbaum J.* Americkí slováci a vznik prvej Slovenskej republiky / J. Kirschbaum // *Na ceste k štátnej samostatnosti* / Zost. J. Bobák. — Martin: MS, — S. 185.

⁴⁸ *Čierna-Lantayová D.* Pohľady na východ (Postoji k Rusku v slovenskej politike 1934–1944) / D. Čierna-Lantayová. — Br.: Veda, 2002. — S. 108.

⁴⁹ *Марьина В.В.* Закарпатская Украина (Подкарпатская Русь) в политике Бенеша и Сталина. — М., 2003. — С. 16.

⁵⁰ German remonstrances to Slovakia. Memorandum by the minister to Slovakia // Mikuš J. Slovakia: a political and constitutional history (with documents). — S. 238.

⁵¹ *Ryder A.J.* Twentieth century Germany: from Bismarck to Brandt / A Ryder. — New-York, 1973. — S. 338.

⁵² *Марьина В.В.* «Ворота на Балканы». Словакия в геополитических конструкциях СССР и Германии 1939–1941 // *Война и политика 1939–1941*. — М., 1999. — С. 478.

⁵³ *Škorvanek S.* Nacionálno-sociálna politika a Slovensko / S. Škorvanek // *Stredná a juhovýchodná Európa — sondy do vývoja v štiridiatych rokoch*. — Br., 1992. — S. 131.

⁵⁴ *Suško L.* Systém poradcov v nacistickom ovládaní Slovenska v rokoch 1939–1941 / L. Suško // *Historické štúdie*. — Roč. 23, 1982. — S. 6.

⁵⁵ *Hradská K.* Nemeckí poradcovia na Slovensku a ich činnosť / K. Hradská // *HČ*. — 1998. — Roč. 46. — č. 4. — S. 589.

⁵⁶ *Murgaš K.* Pakt statočných povinností. Politická reportáž o historických dňoch 23–26 novembra 1940 / K. Murgaš. — Turčianský Sv. Martin: Kompas, 1940. — S. 16.

⁵⁷ *Документы внешней политики*. — Т. 23. Кн. 2. Ч. 1. — М., 1998. — С. 166–169.

⁵⁸ *Марьина В.В.* Словакия в политике СССР и Германии // *Восточная Европа между Гитлером и Сталиным. 1939–41 гг.* — М., 1999. — С. 229.

⁵⁹ *Schönherr K.* Die Slowakei im militärischen Kalkül des Deutschen Reiches, 1939–1945 / K. Schönherr // *Slovensko a druhá svetová vojna*. — Br.: *Vojenský historický ústav*, 2000. — S. 163.

⁶⁰ *Mičiniak P.* Vstup Slovenskej republiky do vojny proti ZSSR / P. Mičianik // *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov. Zv. II*. — Br., 2003. — S. 203–204.

⁶¹ *Korček J.* Slovenský štát vo vojnovom stave so západnými spojencami / J. Korček // *Vojenskopolitické a geopolitické súvislosti vývoja Slovenska v rokoch 1918–1945* — Trenčín, 1992. — S. 103–104.

⁶² *Документы словенской identity a štátnosti. Zv. I*. — Br., 1998. — S. 378–381.

⁶³ *Letz R.* Postoj anglo-americko-sovietských spojencov k otázke uznania Československého štátu // *Slovenský povojnový exil. Zborník zo seminára “Dejiny slovenského exilu po roku 1945” v Matici Slovenskej v Martine 27–28 júna 1996* / zost. a zred. Juraj Chovan-Rehák, Genováva Grácová, Peter Maruniak. — Martin: MS, 1998. — S. 55.

⁶⁴ *Lukáč P.* Politická činnosť Milana Hodžu v emigrácii v USA a reakcia na jeho federalistické plány // *HČ*. — Roč. 51. — č. 4, 2003. — S. 620.

⁶⁵ *Ivaničková E.* Zahraničnopolitická orientácia Slovenska v dokumentoch britskej Foreign Office (1939–1941) // *HČ*. — Roč. 44. — č.2. — 1996. — S. 219.

⁶⁶ *Petruf P.* Zahraníčná politika Slovenskej republiky (1939-1945) // Historické štúdie. — Roč. 38. — 1997. — S. 28.

⁶⁷ *Пон И.И.* Чехословакия — Советский Союз. 1941–1948. — М., 1990. — С. 62.

⁶⁸ *Mikuš J.A.* Pamäti slovenského diplomata. — Martin: MS, 1998. — S. 42.

⁶⁹ РГАСПИ. — Ф. 495. Коминтерн. — Оп. 71. — Д. 707. Prehľad niektorých sprav z més. zari, rijen, list. 1942 z Protektoratu, Slovenska, Balkanu, Turecka, Italie, Nemecka. — Л. 77.

⁷⁰ *Száráz P.* Dlhá cesta k slovensko-španielskej obchodnej dohode 1943 / P. Száráz // Španielsko a stredna Európa. Minulosť a prítomnosť vzajomných vzťahov. — Bratislava, 2004. — S. 86.

⁷¹ SNA. — MZV. — kart. 116. — Správa z 28 júna 1944.

⁷² SNA. — ŤPV. — kart. 100. — k. č. 36. 705-XII/5. Ministerstvo dopravy a verejných prác. 29 september 1939. Predmet: Budovanie letišť na Slovensku.

⁷³ Dejiny Slovenska. V. 5. 1918–1945 / zost. M. Kropilák. — Br., 1985. — S. 356.

⁷⁴ *Ivaničková E.* Česko-slovensko-maďarske vzťahy v stredoeurópskej politike Veľkej Británie (1938–1945) / E. Ivaničková // HČ. — Roč. 46. — č. 2, 1998. — S. 253.

⁷⁵ *Lipták L.* Maďarsko v politike slovenského štátu v rokoch 1939–1943 // HČ. — Roč. 15. — č. 1, 1967. — S. 1–35.

⁷⁶ *Janek I.* Pokus ministerského predsedy Miklóse Kállayho o zorganizování spoločného vystoupení z války s vůdci Slovenska v letech 1943–1944 // Slovanský přehled. — 2006. — Roč. XCII. — č. 4. — S. 540.

⁷⁷ *Rychlík J.* Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1940–1941 v správach bulharského diplomata Konstantina Šišmanova // HČ. — Roč. 43. — č. 3. — 1995. — S. 542.

⁷⁸ Dějiny československo-bulharských vztahů / vedoucí autorského kolektivu Čestmír Amort. — Praha, 1980. — S. 348.

⁷⁹ Gardista. — 21 júna 1941. — S. 2.

⁸⁰ *Otu P.* Aspekty rumunsko-slovenských vojenských vzťahov (1939–1944) / P. Otu // Vojenská história. — 1999. — č. 3. — S. 23–26.

⁸¹ *Tejchman M.* Slovenské-rumunsko-chorvatská spolupráce v letech druhé svetove války a Maďarsko // Slovanský přehled. — 1992. — č. 2. — S. 164.

⁸² *Parak S.* Die Schweiz und der Slowakische staat 1939–1945. — Bern–Frankfurt-am-Main–New-York–Paris, 1987. — S. 41.

⁸³ *Kopecký J.* Politicke pameti 1939–1945. — Praha, 1999. — S. 167.

⁸⁴ *Štefániková A.* O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej Republiky v období rokov 1939–45 // HČ. — 2000. — Roč. 48. — č. 3. — S. 471

⁸⁵ Letter of Pius XII to monsignor J. Tiso, president of the Slovak Republic // Mikuš J. Slovakia: a political and constitutional history (with documents). — S. 237.

⁸⁶ *Machula J.* Vatikán a Československo (1938–1948). Pamäti. — Praha, 1998. — S. 51.

⁸⁷ Vatikán a Slovenská republika (1939–1945). Dokumenty. — Bratislava, 1992. — S. 117.

⁸⁸ *Mulík P.* Vatikanska politika a diplomácia v stredovýchodnej Európe v rokoch 1939–1950 // HČ. — 1994. — Roč. 42. — č. 2. — S. 285.

⁸⁹ SNA. — MZV. — kart. 176. — z. č. 2365/42. Ministerstvo zahraničných vecí.

⁹⁰ SNA. — MZV. — kart. 600A. — 182/dôv/43. Výkaz zamestnancov ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky. Október 1943.

⁹¹ SNA. — MZV. — kart. 116. — Správa informačného rádcu Dr. Matulciya z Maďarska. Budapešť 14 januara 1944.

⁹² Rychlík J. Geneza vzťahu mocností k možnosti samostatného Slovenska či obnovy Československa // Slovensko na konci Druhej svetovej vojny (stav, východiská a perspektivy) // editori V. Bystrický, S. Fano. — Br., 1994. — S. 124.

⁹³ Petruf P. Memorandum Karola Sidora slovenská otázka z júna 1943 // HČ. — 2005. — Roč. 53. — č. 1. — S. 137.

⁹⁴ SNA. — MZV. — kart. 967. — 20T/44. Zpráva generálního konsula v Stockholme B. Pisska pre domo. 10 marca 1944.

⁹⁵ Чехия и Словакия в XX веке. Очерки истории. Кн. 1. — М., 2005. — С. 391.

⁹⁶ Lukáč P. George Frost Kennan o Slovensku // HČ. — 1998. — Roč. 46. — č. 3. — S. 500–501.

⁹⁷ У вересні 1944 р. територія Словацької держави була зайнята частинами вермахту і підрозділами військ СС для придушення повстання, що фактично означало підпорядкування її німецькій військовій адміністрації й перетворення в окупаційну зону.

⁹⁸ Документы внешней политики. — Т. 23. Кн. 2. Ч. 2. 2 марта 1941 г. — 22 июня 1941 г. — М., 1998. — С. 634.

⁹⁹ Godeša B. Jozef Tiso a Anton Korošec — vzťahy medzi slovákami a slovincami // HČ. — Roč. 53. — č. 2, 2005. — S. 367.

¹⁰⁰ Кізченко А.Ф. Зовнішньополітичні відносини так званої «другої» чехословацької республіки (жовтень 1938р. — 15 березня 1939 р.) // Укр. слов'янознавство. — 1970. — № 1. — С. 23.

¹⁰¹ SNA. — MZV. — kart. 112. — č. 369/39. Zpráva o rozhovore s bývalým ministrom [Podkarpatskej Rusi] Révayom. 3 augusta 1939.

¹⁰² Вегеш М.М. Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни. — Київ–Ужгород, 1998. — С. 160.

¹⁰³ Кулинич І.М. «Українське питання» в міжнародній політиці напередодні та в роки Другої світової війни // Міжнародні зв'язки України. Наукові пошуки та знахідки. Вип. 8. — К., 1999. — С. 67–68.

¹⁰⁴ Поп И.И. Словакия в системе гитлеровского нового порядка (июнь 1940 — июнь 1941) // Международные отношения и страны Центральной и Юго-Восточной Европы в период фашистской агрессии на Балканах и подготовка нападения на СССР (сентябрь 1940 — июнь 1941). — М., 1992. — С. 159.

¹⁰⁵ Rychlík J. Slovenské národné povstanie v správach chorvátskeho diplomata // HČ. — 2006. — Roč. 54. — č. 2. — S. 319.

¹⁰⁶ Lipták L. Geopolitické postavenie Slovenska v rokoch Druhej svetovej vojny // Pohľady na slovenskú politiku. — Br.: SAV, 2000. — S. 280.

¹⁰⁷ Mičianik P. Geopolitické postavenie Slovenska v rokoch 1939–1941 // Politické vedy. — 2003. — Roč. 6. — č. 2. — S. 9.

¹⁰⁸ Glaser K. Czecho-Slovakia a critical history. — Caldwell, 1961. — S. 55.

В статье дана характеристика места и роли Словацкого государства в международных отношениях накануне и во время Второй мировой войны. Выделены четыре периода в проведении внешней политики Словакии, проанализированы особенности словацко-немецких отношений в каждом из периодов. Отражены двусторонние контакты Словацкого государства с рядом европейских стран.

Ключевые слова: Словацкое государство, дипломатическое признание, международные отношения, словацко-немецкие отношения, протекторат, двусторонние контакты.

In this article discusses the place and a role of the Slovak state in international relations before and during the Second World War. Four periods in carrying out of foreign policy of are allocated, features of Slovakia-German relations in each of the periods are analysed. It divides Slovak foreign policy into four periods and an analyses the bilateral contacts of the Slovak state to a number of the European countries.

Key words: the Slovak state, diplomatic recognition, international relations, Slovakia-German relations, protectorate, bilateral contacts.